

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

۱۳۲۵.

اشتراکات و اختصاصات دعوت انبیاء در قرآن

پایان نامه کارشناسی ارشد

رشته:

تفسیر قرآن کریم

نگارش:

طاهره کریمی محلی

استاد راهنما:

استاد الیاس کلانتری

استاد مشاور:

دکتر مجید معارف ۵ - ۲ / ۱۳۸۹

دفتر اطلاعات مرکز علوم و
تعمیرات

شهریور ۸۸

دانشگاه علوم و معارف قرآن کریم

دانشکده علوم قرآنی تهران

**تمام حقوق این اثر متعلق به
دانشکده علوم قرآنی تهران است**

دانشگاه علوم و معارف قرآن کریم

دانشکده علوم و فنون قرآن تهران

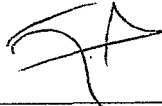
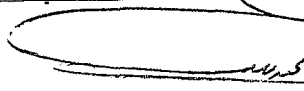
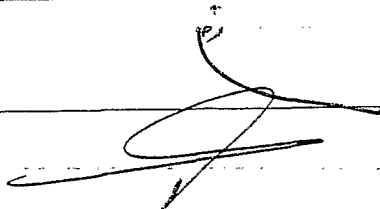
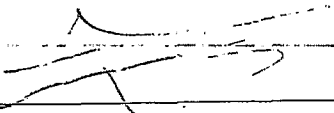
ویژه درج در پایان نامه

پوست ب ۳۱

صورت جلسه دفاع پایان نامه کارشناسی ارشد

پایان نامه خانم طاهره کریمی دانشجو (فارغ التحصیل) مقطع کارشناسی ارشد رشته تفسیر با عنوان اشتراکات و اختصاصات دعوت انبیاء در قرآن باراسمائی ب آقای کلاتری مشاوره دکتر معارف تدوین و در جلسه دفاع تاریخ ۸۸/۷/۱۸ پذیرفته شد، پذیرفته نشد، شروط پذیرفته شد، که با درجه: عالی بسیار خوب ✓ خوب قبول غیر قابل قبول
بیا نمره (ب عدد)..... ۱۷۰..... / (ب حروف)..... هجده نهم..... به تأیید هیئت داوران رسید.

نام و نام خانوادگی و امضاء هیئت داوران:

استاد راهنما	جناب آقای کلاتری	
استاد مشاور	جناب آقای دکتر معارف	
استاد داور	سرکار خانم دکتر مستقیم	
استاد داور	سرکار خانم دکتر رضی	
سول امور پایان نامه	اباطی	
مدیریت پژوهش	جناب آقای مصتبان	

شماره ثبت: ۵۷۷ . ۲۱

چکیده:

در بررسی دعوت انبیاء موارد مشترکی وجود دارد که دلیل آن اشتراک، اصول اساسی دین است و نیز موارد اختصاصی وجود دارد که به اختلاف شرایط اخلاقی، اجتماعی، اعتقادی و فرهنگی امت‌های گوناگون آن‌ها مربوط است و در تعلیم و تربیت انسان‌ها به ویژه مؤمنین تأثیر دارند.

در فصل اول با عنوان «تعلیم و تربیت از جمله اهداف بعثت انبیاء» به بیان اهمیت تعلیم و تربیت، فلسفه تقدیم و تأخیر آن، الگوها و روش‌های تعلیم و تربیت پرداخته شده است. در فصل دوم قصه به عنوان یکی از روش‌های تربیت معرفی شده که با ارائه الگوهای تربیتی و نکات کلیدی تربیت با بیان جایگاه قصه در قرآن، ویژگی‌ها و اهداف تربیتی و سرانجام آثار تربیتی آن مورد توجه قرار گرفت.

فصل سوم با عنوان «اشتراکات انبیاء در دعوت» در دو بخش ساماندهی شد که بخش نخست آن با عنوان «اشتراکات در رسالت» به ویژگی‌های مشترک انبیاء الهی همچون اصطفاء الهی، مردمی بودن، همزبانی با امت، عصمت، توحید در خشیت و ارائه بینات، کتاب و میزان اشاره گردید و در بخش دوم «اصول مشترک انبیاء در دعوت» مورد توجه قرار گرفت و مشترکات پیام و دعوت انبیاء اعم از دعوت به توحید و نفی شرک، تقوا، استغفار و ... با ذکر آیات بیان شد.

در فصل چهارم تحت عنوان «اختصاصات دعوت انبیاء» به اختصاصات انبیای اولوالعزم، همچنین حضرت هود، صالح، لوط و شعیب علیهم‌السلام به صورت ویژگی‌های شخصیتی و رسالتی اشاره و شاخصه‌های برتری نبی اکرم صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم بیان شد. در این فصل مبارزات انبیاء با اقوام فاسد نیز مورد توجه قرار گرفت.

این نوشتار بر هدایت و کمال انسان‌ها از طریق بعثت انبیاء در سایه توجه به تعالیم آنان تأکید نموده و آموزه‌های مشترک و مختص در دعوت و تعالیم انبیاء الهی در زمان و مکان و شرایط گوناگون همه و همه در جهت حل مشکلات انسان‌ها و تربیت و تعالی آدمیان شناسانده شده است.

کلید واژه‌ها: انبیاء، تبلیغ، تعلیم، تربیت، دعوت،

فهرست مطالب

۱	مقدمه:
۲	کلیات تحقیق
۲	۱- عنوان تحقیق:
۳	۱- عنوان تحقیق:
۳	۲- توضیح عنوان و مفهوم شناسی:
۵	۳- عنوان مسأله:
۶	۴- پیشینه تحقیق:
۷	۵- اهمیت و ضرورت بحث:
۸	۶- انگیزه تحقیق:
۸	۷- سؤالات اصلی تحقیق:
۸	۸- فرضیه‌های اصلی تحقیق:
۸	۹- سؤالات فرعی تحقیق:
۹	۱۰- فرضیه‌های فرعی:
۹	۱۱- اهداف تحقیق:
۹	۱۲- فواید علمی و کاربردی:
۹	۱۳- روش تحقیق:
۱۰	۱۴- سازماندهی:
۱۱	فصل اول: تعلیم و تربیت از اهداف بعثت انبیاء
۱۱	اهمیت تعلیم و تربیت
۱۲	اهمیت تعلیم و تربیت
۱۳	تعلیم مقدمهٔ تربیت و تزکیه
۱۴	روشهای تعلیم و تربیت
۱۵	۱- روش پند و اندرز و موعظه:
۱۵	۲- معرفی الگوها:
۱۷	۳- محبت:
۱۷	۴- قصه:

۱۸.....	۵- بیدارسازی وجدان:
۱۹.....	۶- تذکر:
۲۰.....	۷- آسانگیری:
۲۲.....	فصل دوم: جایگاه قصه در قرآن و آثار تعلیمی و تربیتی آن
۲۲.....	جایگاه قصه در قرآن.....
۲۴.....	پیامداری داستانهای قرآنی.....
۲۵.....	پراکندگی و ظاهراً تکرار.....
۲۶.....	اهداف تربیتی قصه‌های قرآنی.....
۲۶.....	۱- به تفکر وا داشتن و رشد قدرت تفکر:
۲۶.....	۲- عبرت آموزی:
۲۷.....	۳- استواری و تثبیت دل پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله :
۲۷.....	۴- بیان اخبار غیبی:
۲۸.....	آثار تربیتی قصص قرآن.....
۲۸.....	۱- تربیت عقل:
۲۹.....	۲- تذکر:
۳۰.....	۳- بیداری وجدان:
۳۰.....	۴- بیم و امید:
۳۲.....	۵- معرفی سنتهای الهی:
۳۴.....	فصل سوم: اشتراکات دعوت انبیاء.....
۳۶.....	بخش اول: اشتراکات در رسالت.....
۳۶.....	ویژگیهای مشترک در رسالت.....
۳۷.....	۱- اصطفاي الهی.....
۳۸.....	۲- از مردم بودن.....
۴۰.....	۳- همزبانی و تفاهم فرهنگی با مردم.....
۴۰.....	۴- شخصیت حقوقی مشترک.....
۴۱.....	۵- ارائه بینات، کتاب و میزان.....
۴۲.....	۶- عصمت در دریافت، نگهداری و ابلاغ وحی.....

۴۴	۷- توحید در خشیت
۴۶	۸- تبلیغ رایگان
۴۷	۹- شاهد و گواه بر امت
۴۷	۱۰- مقدم داشتن الهیات بر مادیات
۴۹	۱۱- میثاق خاص الهی
۴۹	۱- پیمانهای همگانی:
۴۹	۲- پیمان خاص از عالمان دینی:
۵۰	۳- پیمان خاص از انبیاء
۵۲	بخش دوم: اصول مشترک انبیاء در دعوت
۵۲	مشترکات دعوت
۵۳	۱- دعوت به یکتاپرستی و نفی شرک
۵۴	۲- دعوت به تقوی
۵۵	۳- داوری به حق بین مردم
۵۶	۴- مبارزه با جهل و تقلید از آباء و اجداد
۵۷	۵- بیدار سازی عقول و دعوت به تعقل
۵۸	۶- تبشیر و انذار
۵۹	۷- دعوت مردم به استغفار
۶۱	۸- عدم طرد پا برهنگان و ضعیفان
۶۳	فصل چهارم: اختصاصات دعوت انبیاء
۶۳	مقدمه
۶۴	مقدمه
۶۵	اختصاصات دعوت نوح علیه السلام
۶۶	حضرت نوح علیه السلام :
۶۷	امتیازات شخصیتی نوح علیه السلام
۶۷	۱- عمر طولانی حضرت
۶۸	۲- نوح مشمول سلام الهی در هر دو جهان
۶۹	۳- مقام شکر

- امتیازات رسالتی حضرت نوح علیه السلام ۷۰
- ۱- نوح اولین پیامبر صاحب شریعت ۷۰
- ۲- نوح به عنوان اولوالعزم ۷۲
- ۳- نوح به عنوان احیاگر معارف الهی ۷۳
- ۴- نوح با عمر طولانی در تبلیغ رسالت ۷۴
- اختصاصات دعوت حضرت هود علیه السلام ۷۶
- هود نبی علیه السلام ۷۶
- امتیاز رسالتی هود علیه السلام ۷۷
- معجزه هود ۷۸
- اختصاصات دعوت حضرت صالح علیه السلام ۸۱
- صالح نبی علیه السلام ۸۱
- امتیازات رسالتی صالح علیه السلام ۸۳
- ۱- برهان و استدلال صالح ۸۳
- ۲- ناقه الله معجزه صالح ۸۴
- ۳- تقسیم شدن قوم ثمود به دو گروه با بعثت صالح ۸۸
- ۴- مبارزه فرهنگی حضرت صالح علیه السلام با خرافات و پندار «طیره» ۸۸
- ۵- نسبت مُسَحَّرَ به صالح علیه السلام ۸۹
- اختصاصات دعوت حضرت ابراهیم علیه السلام ۹۱
- حضرت ابراهیم علیه السلام ۹۲
- ویژگیهای شخصیتی ابراهیم علیه السلام ۹۳
- ۱- مشاهده ملکوت آسمانها و زمین ۹۴
- ۲- خلیل الله بودن ۹۵
- ۳- امت بودن ابراهیم علیه السلام ۹۶
- ۴- حنیف بودن ابراهیم علیه السلام ۹۷
- ۵- اتخاذ مقام ابراهیم علیه السلام جهت جایگاه نماز ۹۸
- ۶- ملت ابراهیم نام دین اسلام ۹۹
- ۷- ابراهیم بت شکستن بزرگ ۱۰۰

- ۸- علت احتمالی کشته نشدن ابراهیم علیه السلام در آتش ۱۰۲
- ۹- احتجاجات ابراهیم علیه السلام ۱۰۳
- الف- احتجاج ابراهیم علیه السلام در ردّ ربوبیت اجرام آسمانی ۱۰۳
- ب- احتجاج ابراهیم علیه السلام بر نفی بت پرستی ۱۰۴
- ۱- مجاجّه ابراهیم علیه السلام با آزر ۱۰۴
- ۲- مجاجّه با آزر و قوم ۱۰۶
- ۳- پاسخ ابراهیم علیه السلام به محاجّه قوم او ۱۰۷
- ۴- پاسخ ابراهیم علیه السلام به محاجّه نمرود ۱۰۹
- ۱۰- ابراهیم علیه السلام بنیانگذار کعبه ۱۱۰
- ۱۱- قربانی و ذبح فرزند ۱۱۱
- ۱۲- انجام مناسک حج ۱۱۳
- ۱۳- دعوت مردم به حج ۱۱۴
- ۱۴- امامت ابراهیم علیه السلام ۱۱۴
- ۱۵- دعاهاى ابراهیم علیه السلام ۱۱۷
- اختصاصات دعوت حضرت لوط علیه السلام ۱۲۱
- لوط نبی علیه السلام ۱۲۱
- لوط نبی علیه السلام ۱۲۲
- ویژگی رسالتی حضرت لوط علیه السلام ۱۲۳
- الف- گناه بی سابقه ۱۲۳
- ب- مبارزه حضرت لوط علیه السلام با لواط ۱۲۵
- ۱- همجنس گرایی افراد و تلذّد از جنس مؤفق، از موارد اسراف در شهوت ۱۲۵
- ۲- همجنس گرایی، تعدی به قانون الهی ۱۲۶
- ۳- بیشتر و بزرگتر بودن خطرات اجتماعی گناه همجنس گرایی ۱۲۶
- اختصاصات دعوت شعیب نبی علیه السلام ۱۲۸
- شعیب نبی علیه السلام ۱۲۹
- ویژگیهای رسالتی شعیب علیه السلام ۱۲۹
- ۱- اصلاحگری شعیب علیه السلام ۱۳۰

- ۱۳۱ ..... ۲- مبارزه با مفاسد اقتصادی
- ۱۳۳ ..... ۳- بقیة الله بودن مظاهر قسط و عدل
- ۱۳۵ ..... اختصاصات دعوت موسی علیه السلام
- ۱۳۶ ..... حضرت موسی علیه السلام:
- ۱۳۷ ..... تولد و کودکی موسی علیه السلام
- ۱۳۹ ..... ویژگی های شخصیتی موسی
- ۱۳۹ ..... ۱- عفت و غیرت موسی
- ۱۴۰ ..... ۲- موسی برخوردار از قوت و امانت
- ۱۴۱ ..... ویژگی های رسالتی موسی علیه السلام
- ۱۴۲ ..... ۱- تجلی ای از نور پروردگار بر او
- ۱۴۲ ..... ۲- قداست داشتن آتش
- ۱۴۳ ..... ۳- مأموریت موسی کلیم
- ۱۴۸ ..... ۴- شکست فرعون
- ۱۴۹ ..... ۵- معجزات موسی علیه السلام
- ۱۵۱ ..... ۶- خروج شبانه بنی اسرائیل از مصر
- ۱۵۲ ..... ۷- موسی کلیم مظهر جمال و جلال حق
- ۱۵۳ ..... ۸- میقات پروردگار و چله نشینی
- ۱۵۷ ..... ۹- تکلم موسی علیه السلام
- ۱۵۸ ..... ۱۰- موسی علیه السلام مشمول رحمت خاص الهی
- ۱۵۸ ..... ۱۱- لغزش و انحراف مؤمنین بنی اسرائیل در فقدان موسی علیه السلام
- ۱۵۹ ..... ۱۲- پذیرش توبه بنی اسرائیل با کشتن یکدیگر
- ۱۶۲ ..... اختصاصات دعوت حضرت عیسی علیه السلام
- ۱۶۳ ..... عیسی نبی علیه السلام:
- ۱۶۴ ..... ویژگی های شخصیتی عیسی علیه السلام
- ۱۶۴ ..... ۱- کلمه الله بودن مسیح علیه السلام
- ۱۶۵ ..... ۲- وجیه بودن در دنیا و آخرت
- ۱۶۵ ..... ۳- مقرب بودن مسیح علیه السلام

- ۴- برخورداری مسیح ﷺ از فیض مضاعف ۱۶۶
- ۵- مبارک بودن مسیح ﷺ ۱۶۷
- ۶- سلامت در حیات دنیوی، برزخی و آخروی ۱۶۸
- ویژگیهای رسالتی عیسی ﷺ ۱۶۹
- ۱- تکلم در گهواره ۱۶۹
- ۲- شاهد بر اعمال امت ۱۷۰
- ۳- مسیح ﷺ مظهر اسماء الهی ۱۷۱
- ۴- بشارت به آمدن نبی اکرام ﷺ و تصریح به نام ایشان ۱۷۳
- ۵- تربیت حواریون ۱۷۴
- ۶- مبارزه با عقیده به تثبیت و خدا فرض کردن مسیح ﷺ ۱۷۵
- اختصاص دعوت حضرت محمد ﷺ ۱۷۸
- محمد رسول الله ﷺ ۱۷۹
- ویژگیهای شخصیتی پیامبر اکرم ﷺ ۱۷۹
- ۱- داشتن خلق عظیم ۱۸۰
- ۲- موظف به تهجد و انجام نافله ۱۸۱
- ۳- پیامبر اکرم ﷺ به عنوان رحمت خاص پروردگار ۱۸۲
- ۴- آسوه حسنه بودن ۱۸۳
- ویژگیهای رسالتی پیامبر اکرم ﷺ ۱۸۴
- ۱- حیاتبخش بودن دعوت رسول اکرم ﷺ ۱۸۵
- ۲- مَهِیْمَن بودن پیامبر و کتابش ۱۸۶
- ۳- سراج منیر بودن پیامبر ۱۸۷
- ۴- پیامبر اکرم ﷺ مانع نزول عذاب ۱۸۹
- ۵- شاهد و گواه بر همه امتها و پیامبران آنان ۱۸۹
- ۶- دعوت کننده اهل کتاب به حق ۱۹۱
- ۷- پیامبر مظهر اغناء الهی ۱۹۳
- ۸- دین پیامبر اکرم ﷺ احیاگر یهودیت و مسیحیت ۱۹۵
- ۹- تجلی ولایت با نبوت پیامبر اکرم ﷺ ۱۹۵

۱۹۸	۱۰- ابزار دعوت پیامبر اکرم ﷺ
۱۹۹	۱۱- احتجاجات پیامبر اکرم ﷺ
۲۰۰	الف- احتجاج پیامبر با مشرکان
۲۰۰	ب- احتجاج با یهودیان:
۲۰۲	نمونه‌ای از احتجاج پیامبر اکرم ﷺ با یهودیان
۲۰۲	ج- احتجاجات پیامبر اکرم ﷺ با مسیحیان
۲۰۳	مباهله پیامبر با مسیحیان
۲۰۵	۱۲- معراج پیامبر اکرم ﷺ:
۲۰۶	تجلی اسمای تنزیهیه در عروج
۲۰۸	اسری در بیداری بود نه در رؤیا
۲۰۹	نتیجه گیری
۲۱۱	فهرست منابع

مقدمه:

قرآن کریم برای ارسال پیامبران خاصه نبی اکرم ﷺ اهدافی را ذکر کرده است هدف اصلی تزکیه و تعلیم است و بقیه اهداف جزئی هستند که نقش واسطه‌ای دارند که یا به نوعی به آن هدف کلی بر می‌گردند و یا زیرمجموعه آن محسوب می‌شوند.

اهدافی چون؛ دعوت به حیات (انفال/۲۴)، خارج کردن انسان‌ها از ظلمات به سوی نور و هدایت آنان (مائده/۱۶)، امر به معروف و نهی از منکر (اعراف/۱۵۷) به آن هدف کلی بر می‌گردند و اهدافی چون؛ قیام به قسط و عدل (حدید/۲۵) تحریم خبائث و تحلیل طبیات (اعراف/۱۵۷) داوری به حق در اختلافات مردم (بقره/۲۱۳) و تبشیر و انذار (بقره/۲۱۳) و... که زیرمجموعه آن هدف والا و کلی محسوب می‌گردند. هر کدام از این اهداف پیام ویژه-ای دارند که اگر این اهداف در غالب قصص باشد. اثرات مضاعفی خواهد داشت؛ زیرا که ماهیت خود قصص، پیامداری و عبرت‌آموزی است.

لذا هر کس که خودش را معتقد به مکتب انبیاء می‌داند و انسان مکتبی است، نباید از کنار آن اهداف و قصص به سادگی و بی‌اعتنای بگذرد؛ زیرا مکتب، انسان‌ساز است. خصوصاً مکتب اسلام با آیین محمدی ﷺ که در پی معنادار کردن زندگی انسان‌ها و هدفمند کردن انسان‌ها و زندگی آنان است.

بنابراین هر کس که خود را انسان مکتبی می‌شناسد و یا در پی معنادار کردن حیات خود و رسیدن به قلّه کمال است، باید هر پیامی را با گوش جان بشنود و آن را به قلب و روح بسپارد و این میسر نخواهد بود جز از راه فراگیری که از جمله راههایی فراگیری آن پیام‌ها، توجه به آیات قرآن، خصوصاً آیات قصص انبیاء ﷺ است.

و آیات قصص نیز به دلیل ماهیت‌شان، در پی انتقال پیام‌ها جهت سازندگی و تربیت مخاطبین خود هستند. بنابراین فراگیری و تدبّر در موارد تعلیمی آنان در اشتراکات و اختصاصات در دعوت و سیره علمی و عملی آنان، می‌تواند اهداف انبیاء را در حیات مادی و معنوی ما تأمین نماید.

به امید آن روزی که از محضر آن دلدادۀ انبیاء، حضرت ولی عصر ارواحنا له الفداء، تعلیم ناب اسلام را فراگیریم و بر آن اساس تربیت گردیم.

کلیات تحقیق

۱- عنوان تحقیق:

اشتراکات و اختصاصات دعوت انبیاء در قرآن

۲- توضیح عنوان و مفهوم شناسی:

الف) اشتراکات: جمع اشتراک از ماده «شرك» بر وزن افتعال است. به معنای شریک شدن است، اشتراک در چیزی؛ یعنی همه در آن چیز شرکت داشته باشند و کسی در آن چیز تنها نیست و آن ویژگی مشترک بین چند نفر است. به عبارت دیگر، چند نفر در یک ویژگی شریک باشند و یا حداقل آنکه، یک فرد خودش در آن ویژگی تنها نباشد.^۱

ب) اختصاصات: جمع اختصاص از ماده «خص» بر وزن افتعال است، به معنای ویژه شدن.^۲ اختصاص به چیزی، آن است که در آن چیز تنها باشد و مخصوص شده باشد. و غیر او در آن سهمی ندارند.^۳ ضد آن اشتراک است، چنان که از آیه «وَاللَّهُ يَخْتَصُّ بِرَحْمَتِهِ مَنْ يَشَاءُ وَاللَّهُ ذُو الْفَضْلِ الْعَظِيمِ» بقره/۱۰۵ و آل عمران/۷۴، برمی آید که اختصاص؛ یعنی هر که را که خواهد به رحمت خویش مخصوص می‌کند.^۴

ج) دعوت: مصدر است از ماده «دعو» به معنای مطلق خواندن است.^۵ این ماده همان طلب کردن است برای اینکه به او متوجه شود یا در او رغبت ایجاد نماید و یا به سمت او حرکت کند.^۶ و دعوت به اعتبار اینکه مصدر مره است دلالت بر دعاء مخصوص می‌کند.^۷ دعوت در اینجا مراد رسالت توأم با سیره علمی و عملی انبیاء است؛ یعنی انبیاء مردم را تنها با زبانشان دعوت نمی‌کردند و در تعالیم معارف الهی تنها به گفتار و بیان لفظ اکتفا نمی‌کردند، بلکه با عملکرد خودشان و با تطبیق آن معارف در زندگی عملی خود، مردم را دعوت به

۱ - ابن منظور، محمد بن مکرّم، لسان العرب، بیروت، دارصادر، ج سوم، ۱۴۱۴ق، ج ۱۰، صص ۴۴۹-۴۴۸.

۲ - قرشی، سید علی اکبر، قاموس القرآن، تهران، دارالکتب الإسلامیة، ج ششم، ۱۳۷۱ش، ج ۲، ص ۲۵۲.

۳ - قاسمی، محمد جمال الدین، محاسن التأویل، تحقیق محمد باسل عیون السود، بیروت، دارالکتب العلمیة، ج اول،

۱۴۱۸ق، ج ۱، ص ۳۷ و نیز حقی بر وسوی، اسماعیل، تفسیر روح البیان، بیروت، دارالفکر، بی تا، ج ۱، ص ۲۵۳.

۴ - قرشی، علی اکبر، پیشین، ج ۲، ص ۲۵۲.

۵ - همان، ص ۳۴۴.

۶ - مصطفوی، حسن، التحقیق، بیروت، دارالفکر، تهران، بنگاه ترجمه و نشر کتاب، ۱۳۶۰ش، ج ۳، ص ۲۱۷.

۷ - همان، ص ۲۱۸.

معارف می‌کردند دعوت به توحید و معاد می‌نمودند چنان‌که امام صادق علیه السلام فرمود: «کونوا دعاة الناس بغير السننکم...»^۱

نکته: اشتراکات و اختصاصات در دعوت به این معناست که هر نبی و ولی‌ایی در مسیر تبلیغ خود دارای ویژگیهای مشترک با سایر انبیاء و رسولان و نیز ویژگیهای شاخصی است که او را از سایرین ممتاز می‌کند. دعوت درست است که سه رکن اساسی دارد: داعی، مدعو و موضوع دعوت، ولی در این پژوهش هر موضوع و مسأله‌ای که در حیطه یکی از این سه رکن قرار گیرد، جزء دعوت مربوط می‌شود و چون داعی هم شرایطی دارد از جمله ۱- معرفت یعنی همان معارفی که از وحی دریافت می‌دارد. ۲- پیاده کردن آن معارف در زندگی یا به عبارتی تطبیق آن معارف در زندگی عملی و ۳- تبلیغ و رساندن آن معارف چه به صورت گفتار و بیان و چه به صورت رفتار به دیگران که در اصطلاح سه ویژگی داعی عبارتند از: ۱- معرفت یا سیره علمی ۲- تطبیق معرفت در زندگی یا سیره عملی ۳- تبلیغ. بنابراین دعوت در اینجا تنها به معنای تبلیغ و خواندن مردم به سوی هدف‌های مشخص اعم تبلیغ جهت توحید و معارف حقّه نیست، بلکه مراد از دعوت اعم از ویژگی‌های اختصاصی، شخصیتی و رسالتی انبیاء به عنوان داعیان الی الله با تأکید بر سیره علمی و عملی آنان است که هر کدام بخشی از دعوت هستند. «لَقَدْ كَانَ لَكُمْ فِي رَسُولِ اللَّهِ أُسْوَةٌ حَسَنَةٌ...» احزاب/۲۱.

اینکه مثلاً ابراهیم به ذبح فرزند مأموریت یافت و سایر ویژگیهایی که هر کدام از انبیاء را ممتاز نمود، در واقع در جهت دعوت و فراخوانی مردم به سوی معارف الهی از جمله توجه به مبدأ و معاد است. این امتیازات به عنوان ویژگی شخصی نبود که مثل سایر انسان‌ها که یک اتفاقاتی در زندگیشان رخ می‌دهد، برای این‌ها نیز چنین بود. بلکه سربلندی از آن امتحانات بود که ابراهیم را فرد شاخص و ممتاز قرار داد و او را بر سایرین ممتاز نمود: و این ویژگی‌ها و امتیازات جزء دعوت انبیاء هستند؛ چون اگر جزء دعوت نبوت نبود، مأموریت یافتن بی معنا بود.

مثلاً ساختن کعبه به عنوان اختصاص اگر جزء برنامه دعوت نبود، دستور «وَأَذِّنْ فِي

النَّاسِ بِالْحَجِّ...» (حج/۲۷) معنا نداشت

۱ - مجلسی، محمد باقر، بحارالانوار، بیروت، مؤسسه الوفاء، ۱۴۰۳، چاپ دوم، ج ۶۷، ص ۳۹.

بنابراین همه ویژگیهایی که قرآن برای انبیاء اشاره می‌نماید، ممتاز بوده و جزء اختصاصات دعوت با این توضیحی که داده شد، می‌باشد و ما نیز در این پژوهش به آن خواهیم پرداخت که هر کدام از آن ویژگی‌ها در زمینه تعلیم و تربیت الهی است

(د) انبیاء: جمع مکسر نبی: از ریشه «نبا» که فعیل به معنای فاعل است به معنای «المنخبر عنه الله»؛ یعنی خبر دهنده‌ای که خبرش را از طرف خدا می‌آورد. و یا به عبارتی خبر آورنده از سوی خدا. با اینکه بین نبی و رسول، تفاوت وجود دارد از جمله اینکه هر رسولی نبی است ولی هر نبی لزوماً رسول نیست؛ یعنی بین آن دو واژه رابطه عموم و خصوص مطلق وجود دارد. با قطع نظر از تفاوت آنها.

«بنابراین با عنوان اولی همه نبی هستند و همه مخبر عن الله اعم از رسول و نبی، چنان که خداوند می‌فرماید: «كَانَ النَّاسُ أُمَّةً وَاحِدَةً فَبَعَثَ اللَّهُ النَّبِيِّنَ مُبَشِّرِينَ وَمُنذِرِينَ...»^۱ بقره/۲۱۳ ولی بدلیل کثرت و گستردگی موضوع مورد پژوهش، به تعداد نه تن از انبیاء که قرآن دعوت به اصول اساسی دین و معارف حق آنان را ذکر نمود قوم در برابر این دعوت با آنان، از در لجاجت و مقابله بر آمدند و بین انبیاء با قوم تنشای پیش آمد، مورد بررسی قرار گرفت، که عبارتند از:

انبیای اوالوالعزم به اضافه حضرت هود، صالح، لوط و شعیب عليهم السلام.

۳- عنوان مسأله:

در قرآن کریم روشهای متفاوتی از تعلیم و تربیت به کار رفته که یکی از آن روشها، استفاده از داستانهای انبیاء عليهم السلام است. در این روش، اصل بنابر داستان گفتن نیست، بلکه داستانهای نقل شده، مشتمل بر نکات بسیار دقیق و لطیف از معانی است که همه در تعلیم مخصوصاً در تربیت انسان‌ها، خاصه مؤمنین مؤثرند. چنان که خداوند در این زمینه می‌فرماید: «**تَتْلُوا عَلَيْكَ مِنْ نَبإِ مُوسَىٰ وَفِرْعَوْنَ بِالْحَقِّ لِقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ**» قصص/۳. در این آیه اشاره شده که بخشی از داستان موسی عليه السلام و فرعون بر رسول اکرم صلی الله علیه و آله تلاوت می‌شود و این

۱ - قرشی، علی اکبر، پیشین، ج ۷، صص ۷-۹.

تلاوت با حق ملازمت دارد و مهم‌تر این که، این داستان برای قومی گفته می‌شود که ملتزم به ایمان مستمر هستند.

در داستان انبیاء هم موارد اشتراکی وجود دارد و هم تفاوتها و اختصاصاتی که به شرایط خاص یک جامعه، فرهنگ و قوم ارتباط دارد. موارد اشتراکی شامل اساس معارف الهی، چون؛ توحید رب العالمین، موضوع زندگی اخروی و بعثت انبیاء و وحی و کتب آسمانی و موارد اختصاصی سیره انبیاء و دعوت آنان با توجه به شرایط اجتماعی، اخلاقی و فرهنگی اقوام، مختلف می‌شود از جمله؛ مبارزه حضرت لوط علیه السلام با لواط و آموزش شعیب در جلوگیری از کم فروشی.

ما در این پژوهش، بر آن هستیم که داستانهای انبیاء را از آیات قرآن استخراج نموده و مورد تحقیق و بررسی قرار دهیم و موارد اشتراکی و اختصاصی در آموزشهای آنها را دسته بندی کرده و علل و عوامل آنها از جمله شرایط زمانی و اجتماعی آنها را بیان کنیم.

۴- پیشینه تحقیق:

در مورد موضوع قصص قرآن و با دعوت انبیاء علیهم السلام تألیفات متعدد و فراوانی به رشته تحریر درآمده است و غالب تحقیقاتی که در سطوح پایان‌نامه‌ها انجام شد. شامل بررسی شیوه دعوت یکی از انبیاء و یا یکی از روش‌های دعوت انبیاء مثلاً احتجاجات حضرت ابراهیم علیه السلام ویژگی‌ها و یا اوصافی از یکی از انبیاء، تحت عنوان سیمای ابراهیم علیه السلام در قرآن و یا سیمای اخلاقی پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله در قرآن و یا مقایسه یکی از انبیاء با دیگری به صورت تحقیق کامل، یا بخشی از تحقیقات و در نهایت مقایسه ادیان با هم از جمله مقایسه اسلام و یهودیت و مسیحیت موجود است که به جهت هدف خاصی که همان پرداختن به نکات تعلیمی و تربیتی از موارد اشتراکی و اختصاصی انبیاء در دعوت است، به چنین تحقیقاتی به عنوان پیشینه عام در بخش اصلی این پژوهش کمتر توجه شد از جمله؛ تنها به احتجاجات ابراهیم علیه السلام رجوع شد که تحت عنوان مقاله‌ای بود که در دائرة المعارف قرآن کریم وجود داشت ولی به عنوان پیشینه خاص نیازمند به کارها و تحقیقاتی بودیم که به سیره علمی و عملی انبیاء علیهم السلام پرداخته باشد و نیز موارد اشتراکی و اختصاصی سیره آنها را تبیین نموده باشد. که سیر تحقیقاتی انجام شده به عنوان پیشینه در آن قسمت عبارتند از:

۱- منشور جاوید آیت الله سبحانی، ج ۱۱ که صفحاتی از آن تحت عنوان اشتراکات و اختصاصات انبیاء اختصاص داشت که کاملاً از بحث و هدف ما خارج بود و مورد استفاده قرار نگرفت.

۲- اوصاف مشترک و مختص پیامبران مذکور در قرآن، از مریم بادامی در مقطع کارشناسی ارشد دانشگاه تهران، سال ۱۳۷۱. این پایان نامه هم صرفاً اوصاف انبیاء را به صورت فهرست‌وار لیست کرده بود و مورد استفاده قرار نگرفت؛ چون هدف ما از این پژوهش لیست کردن اسم و وصف نبود.

۳- تفسیر موضوعی آیت الله جوادی آملی در چهار جلد که جلد ۶ و ۷ آن مربوط به سیره پیامبران علیهم‌السلام در قرآن و جلد ۸ و ۹ آن مربوط به سیره رسول اکرم صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم در قرآن بود. که به عنوان پیشینه‌ای خاص، بیشترین استفاده را از محضر مبارک این عالم بزرگ و مفسر عظیم الشأن نمودیم که به عنوان راهنما و راهکار در اختیار بود.

اما چون هدف پژوهش استخراج نکات تعلیمی و تربیتی از موارد اشتراکی و اختصاصی انبیاء علیهم‌السلام بود در کنار این پیشینه به کتب تفسیری زیادی مراجعه شد که در واقع این مجموعه مدون، حاصل تلاشی است که افکار و نظرات علمای بزرگ اسلام و تفسیر را در خود جمع نموده است.

البته تلاش ما جهت جمع آوری مجموعه‌ای معتبر که حاوی لطایف و دقت‌های تفسیری و لغوی در برداشت از آیات قرآن و قصص انبیاء جهت تأمین نکات تعلیمی و تربیتی که مفید افراد و جامعه واقع شود، همراه با دقیق‌ترین عناوین و طرح سؤال در مباحثی سؤال برانگیز می‌باشد که قطعاً کار بشری دارای نقص است و این پژوهش هم از سایر پژوهش‌ها مستثنی نیست. اما قوت این تحقیق تأکید بر بعد تعلیم و تربیتی موارد اشتراکی و اختصاصی دعوت و نیز الگوگیری از موارد اختصاصی که در تحقیقات دیگر ندیده نشد.

۵- اهمیت و ضرورت بحث:

در جامعه ما که جامعه‌ای با فرهنگ اسلامی است. گاهی بی‌اطلاعی از فرهنگ غنی و قرآنی و اسلامی، در بعضی مراکز، حتی کانونهای تعلیم و تربیت از جمله خانواده‌ها به چشم می‌خورد که یا بعضاً کاملاً بی‌اطلاع بوده و یا غالباً به طور سطحی و اندک بهره‌مندند. و نیز گاهی این مظلومیت و مهجوریت فرهنگ قرآنی و اسلامی در برخی تحصیل کرده‌ها دیده